

ระบบตรวจสอบย้อนกลับและติดตามพืชผล (Traceability) ขยายโอกาสตลาดสินค้าออร์แกนิกของไทย

CURRENT ISSUE

ปีที่ 25 ฉบับที่ 3045

วันที่ 24 ตุลาคม 2562

▶ ประเด็นสำคัญ

- ระบบการตรวจสอบย้อนกลับและติดตามพืชผลทางการเกษตร (Traceability) เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงการผลิตครบวงจร โดยอาศัยการนำเข้าข้อมูลจากแต่ละขั้นตอนของห่วงโซ่ ซึ่งการเข้ามามีบทบาทของเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่จะสนับสนุนให้เกิดการสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับทั้งระบบ
- ศูนย์วิจัยกสิกรไทยมองว่า ในระยะ 10 ปีข้างหน้า ระบบตรวจสอบย้อนกลับจะมีบทบาทในการสร้างความน่าเชื่อถือและช่วยขยายโอกาสทางการตลาดสินค้าออร์แกนิกของไทย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะสินค้า Super foods และสินค้าแปรรูปแบบ Free form ซึ่งคาดว่ามูลค่าการผลิตสินค้าออร์แกนิกของไทยในช่วงปี 2563-2567 จะเติบโตเฉลี่ย 6.5 % (CAGR) และจะเร่งขึ้นในช่วงปี 2568-2572 เติบโตเฉลี่ยที่ 8.7% (CAGR) จากการผลิตเชิงพาณิชย์ในวงกว้าง
- กลุ่มธุรกิจการเกษตรรายใหญ่ โดยเฉพาะธุรกิจเกษตรพันธสัญญา ธุรกิจบริการร้านอาหาร และธุรกิจค้าปลีกจะเป็นผู้เล่นสำคัญในการสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับของประเทศไทย เนื่องจากเป็นต้นทางและปลายทางสำคัญในการนำเข้าข้อมูลและเป็นช่องทางสื่อสารข้อมูลสินค้าถึงผู้บริโภคได้มากที่สุด

จากแนวโน้มของผู้บริโภคในปัจจุบันที่หันมาตระหนักถึงการรักษาสุขภาพและความปลอดภัยของอาหารมากขึ้นส่งผลต่อรูปแบบการบริโภคสินค้าเกษตรและอาหารโดยตรง ซึ่งจะเห็นได้จากการเติบโตของตลาดสินค้าสุขภาพที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น สินค้าออร์แกนิก สินค้าปลอดสารเคมี นอกจากนี้ ผู้บริโภคยังคำนึงถึงผลกระทบของการบริโภคต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น การเลือกบริโภคสินค้าแฟร์เทรด สินค้าที่ไม่มีการทดลองในสัตว์ สินค้าที่ไม่มีการใช้แรงงานผิดกฎหมาย ซึ่งแสดงถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้บริโภคในการเลือกซื้อสินค้าที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลของสินค้ามากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นแหล่งที่มา รายละเอียดและกระบวนการของสินค้า เป็นผลให้ผู้ผลิตและผู้เล่นในห่วงโซ่แต่ละช่วงต้องปรับตัวเพื่อแสดงข้อมูลการผลิตและขนส่งแต่ละช่วงตามหลักการห่วงโซ่ความรับผิดชอบต่อ (Responsible Supply Chain)

ระบบการตรวจสอบย้อนกลับและติดตามพืชผล (Traceability) เป็นระบบที่เชื่อมโยงข้อมูลการผลิตและขนส่งในแต่ละช่วงของห่วงโซ่ ตามหลักการห่วงโซ่ความรับผิดชอบต่อตั้งแต่การเพาะปลูก การแปรรูปจนถึงการจัดจำหน่าย เพื่อให้สามารถติดตามรายละเอียดสินค้าได้ตลอดกระบวนการ ซึ่งระบบตรวจสอบย้อนกลับจะมีบทบาทในการสร้างมาตรฐานใหม่ของสินค้าเกษตรเพื่อตอบสนองความต้องการเข้าถึงข้อมูลของผู้บริโภค

การนำระบบการตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) มาใช้เพื่อยกระดับสินค้าเกษตร

ในยุคที่ข้อมูลมีความสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค การนำระบบการตรวจสอบย้อนกลับมาใช้สำหรับสินค้าเกษตรจะตอบโจทย์ความต้องการเข้าถึงข้อมูลแหล่งที่มา กระบวนการผลิต และรายละเอียดของสินค้า อีกทั้งช่วยให้เกษตรกรและผู้ผลิตสามารถวางแผนการผลิต การใช้ทรัพยากร และแผนการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ถึงแม้ความตื่นตัวของผู้บริโภคส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวในกลุ่มสินค้าตลาดเฉพาะ (Niche market) และเกิดขึ้นในเมืองใหญ่เป็นหลัก แต่การเติบโตของระดับรายได้ต่อหัวเฉลี่ยทั่วโลกและการเข้าถึงบริการอินเทอร์เน็ตที่ขยายตัวครอบคลุมประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจะส่งผลให้ข้อมูลและเรื่องราวของสินค้าเป็นอีกปัจจัยสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าเกษตร ดังนั้น ระบบการตรวจสอบย้อนกลับจะช่วยขยายฐานผู้บริโภคผ่านการเข้าถึงข้อมูลและรวมกระบวนการผลิตมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างประสบการณ์การบริโภคสินค้า โดยเฉพาะการนำมาใช้กับเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเพื่อขยายโอกาสทางการตลาดของสินค้าเกษตร เช่น เนื้อสัตว์ ผักผลไม้ และอาหารทะเล เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าผ่านการจัดการข้อมูลตรวจสอบย้อนกลับที่จะสร้างความเชื่อมั่นและตอบสนองของผู้บริโภคได้ตรงตามความต้องการ

ที่มา: รวบรวมโดยศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย

การสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับมีความจำเป็นต้องอาศัยการบันทึกข้อมูลในแต่ละช่วงของห่วงโซ่และเชื่อมโยงข้อมูล ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำเพื่อสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับของสินค้าซึ่งเทคโนโลยีการเกษตรรูปแบบใหม่ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการข้อมูลตลอดห่วงโซ่การผลิต เช่น เทคโนโลยี Internet of Things (IoT) Radio Frequency Identification (RFID) หรือ Quick Response Code/Barcode ซึ่งจะช่วยยกระดับการผลิตของภาคการเกษตรตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำของห่วงโซ่ ดังนี้

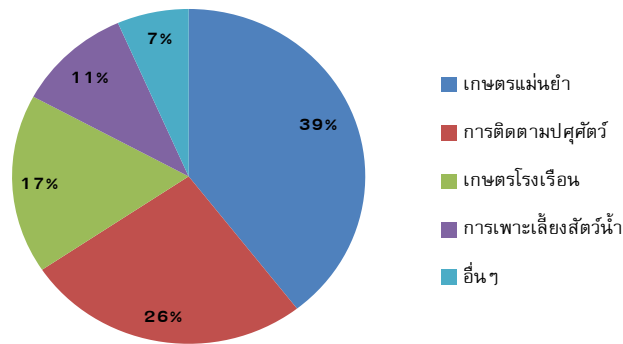
บริการทุกระดับประทับใจ

➤ **ต้นน้ำ** ที่ผ่านมามีการกำหนดเกณฑ์การตรวจวัดค่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกเพื่อใช้รายงานผลว่าสินค้าเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด อย่างไรก็ดี การพัฒนาของเทคโนโลยีการเกษตรใหม่ช่วยให้การตรวจวัดแม่นยำและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเข้ามามีบทบาทของเครื่องมือและอุปกรณ์การเกษตรที่สื่อสารผ่านสัญญาณอินเทอร์เน็ตหรือ IoT ซึ่งเติบโตตามการขยายตัวของอินเทอร์เน็ตที่ครอบคลุมพื้นที่และศักยภาพการรับส่งข้อมูลที่เพิ่มขึ้น ทำให้การใช้ IoT ในภาคเกษตรกรรมขยายตัวขึ้น ซึ่งมูลค่าตลาดเทคโนโลยีการเกษตร IoT ทั่วโลก

ในปี 2561 อยู่ที่ 14,790 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เติบโตที่ร้อยละ 14.1 (YoY) มีสัดส่วนการใช้ IoT แบบเกษตรแม่นยำ (Precision Farming) มากที่สุดร้อยละ 39.5 ของมูลค่าตลาดโลก ระบบ Precision Farming เป็นการนำอุปกรณ์ตรวจวัดด้วยเซนเซอร์หรือติดตามสถานะพืช ในการเก็บข้อมูลการเพาะปลูกและ

เชื่อมโยงกับระบบประมวลผลเพื่อวิเคราะห์รูปแบบการใช้ทรัพยากรและสั่งการให้อุปกรณ์ทำงานอัตโนมัติ เช่น การวัดระดับความชื้น คุณภาพดินเพื่อวิเคราะห์ความถี่และปริมาณการรดน้ำ ระบบจะสั่งการหัวจ่ายน้ำตามการประมวลผล นอกจากนี้ ระบบประมวลผลยังวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก เช่น สภาพภูมิอากาศ ปริมาณน้ำฝน เพื่อประมาณการผลผลิตและช่วยให้เกษตรกรสามารถวางแผนการเพาะปลูกและแผนการตลาดได้ล่วงหน้า ข้อมูลจากระบบจะแสดงถึงกระบวนการและแหล่งที่มาสินค้า เพื่อเป็นข้อมูลนำเข้าในระบบตรวจสอบย้อนกลับ

สัดส่วนมูลค่าการใช้ IoT ในภาคเกษตรกรรม

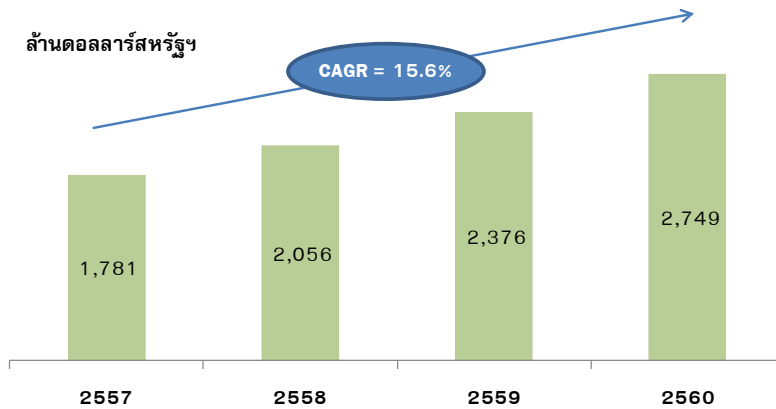

ที่มา: Global IoT in Agriculture Market, Allied Market Research (November 2018) **KResearch**

➤ **กลางน้ำ-ปลายน้ำ** เมื่อเกษตรกรทำการเก็บเกี่ยว ระบบติดตามพืชผลจะเข้ามามีบทบาทด้วยการกำหนดสัญลักษณ์หรือฉลากบนผลิตภัณฑ์ ซึ่งปัจจุบันใช้ Barcode/QR Code และ RFID ในการติดตามพืชผลทางการเกษตรมากที่สุด ซึ่งช่วยให้เกษตรกรสามารถตรวจนับและคัดแยกพืชผลไปยังผู้แปรรูปหรือผู้ค้าส่งได้ตรงตามลักษณะและคุณสมบัติสินค้าในแต่ละรายต้องการ ตลอดจนการแสดงผลสถานะการขนส่งไปยังผู้จัดจำหน่ายช่องทางต่างๆ ซึ่งสามารถใช้รายละเอียดสินค้าในการกำหนดราคาที่เหมาะสมและบริหารสินค้าจากข้อมูลอายุสินค้าได้แม่นยำยิ่งขึ้น โดยผู้บริโภคสามารถตรวจสอบย้อนกลับจากฉลากสินค้าในรูปแบบ QR Code ที่มีความสะดวกมากที่สุด เนื่องจากสามารถอ่านข้อมูลสินค้าผ่านโทรศัพท์มือถือหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ได้

จากการให้ความสำคัญด้านความปลอดภัยอาหารและกระแสสุขภาพของผู้บริโภค อัตราการนำระบบตรวจสอบย้อนกลับมาใช้ในผลิตภัณฑ์อาหารทั่วโลกจึงปรับตัวเพิ่มขึ้น มูลค่าตลาดของผลิตภัณฑ์อาหารที่ใช้ระบบตรวจสอบย้อนกลับทั่วโลกในปี 2560 อยู่ที่ 10,963 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ แม้ว่าส่วนแบ่งตลาดส่วนใหญ่จะอยู่ในอเมริกาเหนือ แต่มูลค่าตลาดในเอเชียแปซิฟิกช่วงปี 2557 ถึงปี 2560 เติบโตมากที่สุดที่ร้อยละ 15.6 (CAGR) โดยผลิตภัณฑ์เนื้อสัตว์มีสัดส่วนการใช้ระบบตรวจสอบย้อนกลับมากที่สุด และใช้ในผลิตภัณฑ์พืชผักและผลไม้สดเป็นลำดับถัดมา คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 47.3 และ ร้อยละ 19.1 ของมูลค่าตลาดรวมในเอเชียแปซิฟิก ตามลำดับ

มูลค่าตลาดผลิตภัณฑ์อาหารที่ใช้ระบบตรวจสอบย้อนกลับ
ในเอเชียแปซิฟิก

ที่มา: Global Food Traceability Market, Allied Market Research (March 2019)

การเติบโตของมูลค่าตลาดผลิตภัณฑ์อาหารที่ใช้การตรวจสอบย้อนกลับข้างต้นสอดคล้องกับการขยายตัวของมูลค่าค้าปลีกอาหารออร์แกนิกทั่วโลกในช่วงปี 2556 ถึงปี 2560 ซึ่งเติบโตต่อเนื่องที่ร้อยละ 13.5 (CAGR) โดยผลิตภัณฑ์ผักและผลไม้ออร์แกนิกมีส่วนมูลค่าตลาดมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 29.6 ของมูลค่าตลาดอาหารออร์แกนิกทั้งหมด¹ เนื่องจากผักและผลไม้มักประสบกับปัญหาแบบสดส่งผลให้เกิดความเสี่ยงต่อผู้บริโภคค่อนข้างมากหากเกิดการปนเปื้อน ผู้บริโภคจึงตระหนักถึงความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์และมักมีความเต็มใจที่จะจ่ายสูงกว่าสินค้าปกติ ดังนั้น การนำระบบตรวจสอบย้อนกลับมาใช้เพิ่มขึ้นสำหรับสินค้าออร์แกนิกจะช่วยขยายโอกาสทางการตลาดให้แก่เกษตรกรและผู้เล่นในห่วงโซ่การผลิต

ตลาดสินค้าออร์แกนิก โอกาสในการสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับของไทย

ที่ผ่านมาได้มีการนำระบบตรวจสอบย้อนกลับมาใช้สำหรับอุตสาหกรรมอาหารในประเทศไทย แต่ยังคงมีการใช้งานในวงจำกัดเฉพาะบางตราสินค้าและหน่วยงานภาครัฐได้จัดทำระบบตรวจสอบย้อนกลับสำหรับผู้ประกอบการรายย่อย อีกทั้งรูปแบบการตรวจสอบข้อมูลบนฉลากยังมีความยุ่งยาก ทำให้ผู้บริโภคยังคงตรวจสอบข้อมูลผลิตภัณฑ์ไม่มากนัก อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเทคโนโลยีในภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะระบบ Precision Farming และการติดตามสถานะพืชผล ซึ่งได้รับประโยชน์จากเทคโนโลยี 5G และ IoT จะเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ต้นทุนการสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับน่าจะปรับตัวลดลงในอนาคต พร้อมทั้งการเติบโตของช่องทางจำหน่ายสินค้าผ่านระบบตลาดสินค้าเกษตร (Farmers Market) ร้านจำหน่ายสินค้าสุขภาพ และรวมถึงร้านอาหารที่ใช้วัตถุดิบจากเกษตรกร (Farm-to-table) ที่สามารถเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรงมากขึ้นจะช่วยกระตุ้นอุปสงค์สำหรับสินค้าออร์แกนิก

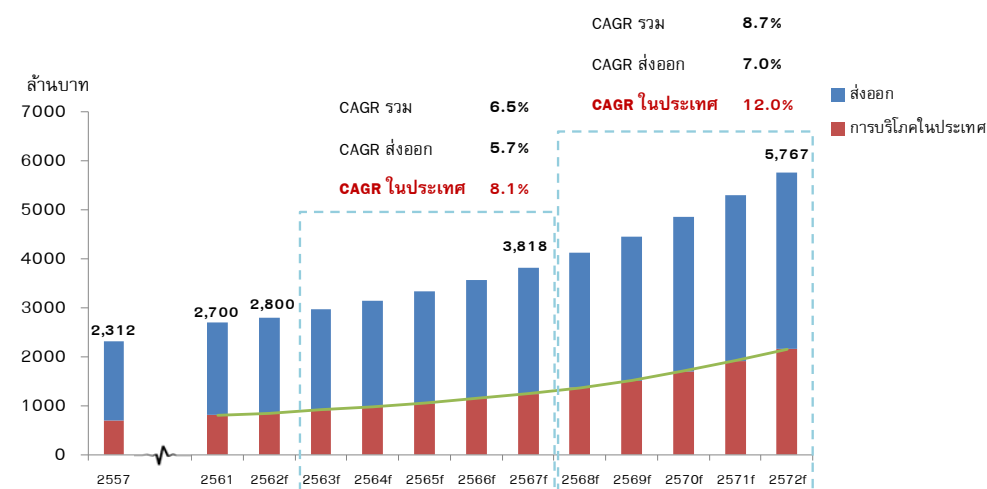
ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทยมองว่า ในระยะ 10 ปีข้างหน้า ระบบตรวจสอบย้อนกลับจึงน่าจะมีบทบาทในการขยายโอกาสตลาดสินค้าออร์แกนิกของไทยที่ผู้บริโภคมีความต้องการเข้าถึงข้อมูลและให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของสินค้า จากแนวโน้มมูลค่าการผลิตสินค้าออร์แกนิกของไทยในช่วงปี

¹ Global Organic Food (June 2018)

2557 ถึงปี 2561 ซึ่งเติบโตอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเป็นผลจากยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ในการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกเกษตรอินทรีย์ทั่วประเทศ มูลค่าการผลิตสินค้าออร์แกนิกปี 2561 อยู่ที่ประมาณ 2,700 ล้านบาท คิดเป็นสัดส่วนมูลค่าการส่งออกต่อมูลค่าในประเทศร้อยละ 70:30² และคาดว่ามูลค่าการผลิตสินค้าออร์แกนิกในปี 2562 น่าจะเติบโตต่อเนื่องไปอยู่ที่ 2,800 ล้านบาท ปรับตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.7 (YoY) ตามแนวโน้มความต้องการของผู้บริโภคที่ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบข้อมูลสินค้ามากขึ้น ซึ่งคาดว่าจะในปี 2563 ระบบตรวจสอบย้อนกลับทั้งระบบคาดว่าจะถูกนำมาใช้เชิงพาณิชย์มากขึ้น ตามการเติบโตของการใช้งาน IoT ที่จะช่วยจัดเก็บข้อมูลสำหรับการตรวจสอบย้อนกลับได้ง่ายยิ่งขึ้น

มูลค่าการผลิตสินค้าออร์แกนิกรวมในช่วงปี 2563-2567 คาดว่าจะเติบโตเฉลี่ยที่ร้อยละ 6.5 (CAGR) และมูลค่าการผลิตรวมในปี 2567 จะเติบโตไปอยู่ที่ 3,818 ล้านบาท โดยโอกาสหลักยังคงเป็นการผลิตเพื่อส่งออกเนื่องจากประเทศผู้ซื้อได้มีการกำหนดมาตรฐานและข้อบังคับในการนำเข้าสินค้าเพื่อให้สามารถตรวจสอบได้ ซึ่งคาดว่ามูลค่าการผลิตเพื่อส่งออกจะขยายตัวเฉลี่ยที่ร้อยละ 5.7 (CAGR) โดยผู้เล่นหลัก คือ ธุรกิจการเกษตรรายใหญ่ที่มีการผลิตครอบคลุมทั้งห่วงโซ่จะเป็นผู้นำตลาดในการใช้ระบบ Precision Farming และสร้างการตรวจสอบย้อนกลับทั้งระบบ ในขณะที่มูลค่าการผลิตสำหรับตลาดในประเทศน่าจะเติบโตเฉลี่ยที่ร้อยละ 8.1 (CAGR) โดยกลุ่มผู้เล่นหลัก คือ กลุ่มธุรกิจเกษตรพันธสัญญาที่จะใช้ IoT ในการติดตามสถานะการผลิตของเกษตรกรในเครือข่าย และการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ของภาครัฐ

มูลค่าตลาดสินค้าออร์แกนิกไทย

ที่มา: รวบรวมและคาดการณ์โดยศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย

มูลค่าการผลิตสินค้าออร์แกนิกรวมในช่วงปี 2568-2572 คาดว่าจะเติบโตเฉลี่ยที่ร้อยละ 8.7 (CAGR) และมูลค่าการผลิตรวมในปี 2572 จะเติบโตไปอยู่ที่ 5,767 ล้านบาท ซึ่งคาดการณ์ว่าตลาดส่งออกยังคงเติบโตต่อเนื่องจากการปรับตัวของห่วงโซ่การผลิตจากช่วง 5 ปีก่อน ทำให้มูลค่าการส่งออกสินค้าออร์แกนิกน่าจะเติบโตที่ร้อยละ 7.0 (CAGR) ในขณะที่ตลาดในประเทศจะเติบโตอย่างมีนัยสำคัญเฉลี่ยที่ร้อยละ 12.0 (CAGR) จากการพัฒนาเทคโนโลยี 5G ซึ่งจะครอบคลุมการใช้งานตลอดห่วงโซ่และสนับสนุน

² กระทรวงพาณิชย์

การใช้ IoT รวมถึงความตระหนักของผู้บริโภคในการเข้าถึงข้อมูลสินค้า ทำให้ธุรกิจปลายทางที่ใกล้ชิดกับผู้บริโภค ได้แก่ ธุรกิจค้าปลีกจัดจำหน่ายสินค้าและธุรกิจบริการร้านอาหารจะเป็นผู้เล่นหลักในการต่อยอดระบบตรวจสอบย้อนกลับถึงผู้บริโภคในวงกว้าง

การพัฒนาาระบบตรวจสอบย้อนกลับเพื่อต่อยอดการผลิตสินค้าออร์แกนิกของไทยจะช่วยขยายโอกาสทางการตลาดในกลุ่มสินค้าตามเทรนด์ผู้บริโภค โดยตลาดสินค้าออร์แกนิกหลักของโลก คือ ทวีปอเมริกาเหนือและทวีปยุโรป ที่ผู้บริโภคมีแนวโน้มเลือกซื้อสินค้าออร์แกนิกที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงและตอบโจทย์รูปแบบการทานอาหารที่เฉพาะเจาะจง โอกาสในการขยายตลาดส่งออกจะเน้นสินค้าผักและผลไม้เขตร้อนที่เป็น Super foods เช่น มะพร้าว น้ำหอม อะโวคาโด ผลทับทิม รวมถึงสินค้าเกษตรแปรรูปชั้นกลางถึงชั้นสูงรูปแบบ free form ที่ปราศจากสารปรุงแต่ง เช่น อาหารเสริมจากสมุนไพรอัดเม็ด ข้าวออร์แกนิกที่มีปริมาณน้ำตาลต่ำ โดยธุรกิจการเกษตรรายใหญ่และเกษตรกรแปรรูปยังคงเป็นผู้นำในตลาดส่งออก

ในขณะที่โอกาสการขยายตลาดในประเทศจะยังคงกระจุกตัวในกลุ่มผู้บริโภคที่สีกำลังซื้อระดับปานกลางถึงระดับสูงในเมืองใหญ่ ซึ่งผักสดออร์แกนิกเป็นสินค้าที่มีศักยภาพในการเติบโต เนื่องจากมักมีการรับประทานแบบสด เช่น ผักสลัด ผักเคล อีกทั้งการขยายตัวของธุรกิจร้านอาหารสุขภาพ ธุรกิจบริการอาหารที่มีจุดขายในการคัดสรรวัตถุดิบจะทำให้ระบบ Farm-to-table ขยายตัวเพิ่มขึ้น ทำให้เกษตรกรรายย่อยเข้ามามีบทบาทในตลาดสินค้าออร์แกนิกในประเทศมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ระบบตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) จะมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตตลอดห่วงโซ่ จากปัจจัยการขยายตัวของอินเทอร์เน็ตและการใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ IoT ซึ่งจะตอบสนองต่อกระแสผู้บริโภคในการเข้าถึงข้อมูลสินค้าที่เฉพาะเจาะจงและสร้างความมั่นใจด้านความปลอดภัยของอาหารได้ สินค้าออร์แกนิกจึงเป็นสินค้าที่มีศักยภาพในการใช้ระบบตรวจสอบย้อนกลับมากที่สุด ธุรกิจการเกษตรรายใหญ่ โดยเฉพาะธุรกิจเกษตรพันธสัญญา ธุรกิจค้าปลีก และธุรกิจบริการร้านอาหารจะเป็นผู้เล่นสำคัญในการสร้างระบบตรวจสอบย้อนกลับของประเทศไทย

Disclaimer

รายงานวิจัยฉบับนี้จัดทำเพื่อเผยแพร่ทั่วไป โดยจัดทำขึ้นจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่น่าเชื่อถือ แต่บริษัทฯ มิอาจรับรองความถูกต้อง ความน่าเชื่อถือ หรือความสมบูรณ์เพื่อใช้ในทางการค้าหรือประโยชน์อื่นใด บริษัทฯ อาจมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงข้อมูลได้ตลอดเวลาโดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ทั้งนี้ผู้ใช้ข้อมูลต้องใช้ความระมัดระวังในการใช้ข้อมูลต่างๆ ด้วยวิจารณญาณของตนเองและรับผิดชอบในความเสียหายทั้งสิ้น บริษัทฯ จะไม่รับผิดชอบต่อผู้หรือบุคคลใดในความเสียหายใดจากการใช้ข้อมูลดังกล่าว ข้อมูลในรายงานฉบับนี้จึงไม่ถือว่าเป็น การให้ความเห็น หรือคำแนะนำในการตัดสินใจทางธุรกิจ แต่อย่างใดทั้งสิ้น

